

ƏZİZ ŞƏRİF NAXÇIVAN ƏDƏBİ MÜHİTİNİN YETİRMƏSİ KİMİ...**M.O.HƏSƏNOVA (Saraclı)*****Bakı Dövlət Universiteti***

Naxçıvan torpağının bəşər sivilizasiyasına bəxş etdiyi ölməz sənətkarlardan biri də Əziz Şərifdir, görkəmli maarifçi Qurbanəli Şərifzadənin ailəsində 1895-ci ilin martında dünyaya göz açıb.

Azərbaycan xalqının fəxarət mənbələrindən olan Ə.Şərif görkəmli ədəbiyyatşünas, tədqiqatçı-alim, filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar Elm Xadimi, nəhayət xalqını, millətini dərin məhəbbətlə sevən və onu vətəndən uzaqlarda ləyaqətlə təmsil edən vətəndaş – ziyalı idi.

İnsan keçdiyi mənalı ömür yolu ilə ömürlərə qovuşur, ölümsüzləşir. Ə.Şərifin keçdiyi mənalı ömür yolu da belədir.

Bu yola ilk ləpirlərini «Naxçıvan ədəbi mühiti»ndən salan Ə.Şərif sonralar imperiya paytaxtı Moskvanın ən nüfuzlu universitetlərindən sayılan Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetində ən böyük kafedralardan birinə – «SSRİ xalqları ədəbiyyatı» kafedrasına rəhbərlik etmişdir.

Xatirələrində dönə-dönə Naxçıvan ədəbi mühitinin, onun gələcək taleyində oynadığı rolu yada salan Ə.Şərif belə bir mühitdə formalaşdığı üçün həmişə fəxr etmişdir: «Mənim yazı-pozuya olan həvəsimi mühitim də az qızıxdırmırdı. Lap uşaq ikən atam, müəllimim Məmməd Tağı Səfərov – Sidqi, Cəlil Məmmədquluzadə, «Molla Nəsrəddin» jurnalının redaksiyası, Əliqulu Qəmküsar, Hüseyn Cavid, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Eynəli Sultanov, Hüseyn Minasazov və başqa müəllim, yazıçı və jurnalistlər mənə örnək olmuşdular».

Ə.Şərif ədəbi aləmə «Molla Nəsrəddin» jurnalının səhifələrindən gəlmişdi (1906). Təvazökar alim ilk yazısının çapını da təsadüfi hadisə hesab edirdi.

«Mən bunu təsadüfi hadisə hesab edirəm, çünki jurnalın redaktoru Məmmədquluzadə atamla dostluq edir, məni də yaxşı tanıyırdı. Buna görə də mənim Naxçıvandan 11 yaşlı uşaq qələmi ilə yazılmış sətirlərimin ora-burasını düzəldib, özündən artırıb, əskildib, məni həvəsləndirmək üçün öz jurnalında çap etmişdi. Altında da mənim adımla, fəsilimi və naxçıvanlı olduğumu göstərmişdi».

Ə.Şərifin əsl mənada «İdeal həyat müəllimləri» mübariz molla-nəsrəddinçilər olmuşlar.

M.Sidqinin «Tərbiyə» məktəbində təhsil alması onun dövrünün bütün elmlərinə mükəmməl yiyələnməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Yeniyetmə ikən Tiflisdə çıxan «Zakafqazskoye obozreniye», «Zakafkazye» kimi qəzetlərdə teatr tamaşaları haqqında resenziyalarla çıxış edən (hətta bunları da təsadüfi hesab edən) Ə.Şərif sonralar müxtəlif dillər-

dən etdiyi tərcümələrlə daha da püxtələşir. Rus dilindən etdiyi tərcümələr Bakıda çıxan «İşıq» jurnalında çap olunmuşdur. Yazdığına görə dostu İsmayıl Həqqi onun bir tərcüməsini kitabça şəklində özünün «Şərq» mətbəəsində buraxmışdı.

Bu ilk gənclik uğurları onu yaratmaq, elmi axtarışlar aparmaq arzusunu daha da sürətləndirir və gələcəkdə elmi və pedaqoji fəaliyyətində görkəmli alim kimi yetişməsində önəmli rol oynayır.

Ə.Şərif özünün bütün hiss və həyəcanlarını əks etdirməyə ədəbiyyatımızda o zaman az yayılan xatirə epistalyar yazılarından başlamışdır. Odur ki, bu gün onun «Keçmiş günlərdən» adlı sənədli xatirələr kitabı «Milli özünüdərk» dövrünün hadisələri, şəxsiyyətləri haqqında təsəvvürümüzü daha da zənginləşdirir. «Molla Nəsrəddin»in fəaliyyəti dövründən C.Məmmədquluzadə və Sabirlə əqidə dostluğunun təməli qoyulur. Bu dostluq xalqın cəhalətdən, zülmədən qurtarması uğrunda gedən mübarizə dostluğu idi. 1908-ci ildən ədib gündəliyində oturub – durduğu, ağıllı söhbətlərini eşitdiyi adamlar, şahidi olduğu hadisələr haqqında qeydlər aparmağa başlayır. Gimnaziyada oxuduğu illərdə bu həvəs daha da artır.

1914-cü ildə Tiflisdə göstərilən Üzeyir Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun» operası haqqında obyektiv real və elmi fikirləri Ə.Şərif yazmışdır. Onun yazıları mühitlə səsleşir, ədib Azərbaycan mətbuatının inqilablar dövründəki ümumi inkişafını, mövqe və rolunu ardıcılıqla izləyirdi.

Onun şəxsi arxivindəki sənədlərlə (1920 və sonrakı illərdəki) tanış olduqda məlum olur ki, Ə.Şərif M.Qoçol, M.Qorki, A.Fadəyev və başqa rus, Avropa yazıçılarının əsərlərini dilimizə tərcümə etmişdir.

Böyük Sabirin vəfatının 9-cu ildönümü münasibətilə yazdığı «Mirzə Ələkbər Sabir» adlı məqaləsi geniş oxucu kütləsinin marağına səbəb olur. O, burada Sabir poeziyasının dövrü ilə əlaqəsini dəyərləndirməklə yanaşı, onun dahiyənə fikirlərini ön plana çəkir. «Molla Nəsrəddin» jurnalının geniş yayılması və şöhrət qazanmasında qüdrətli şairin xidmətləri qarşısında səcdə edir.

Ə.Şərif Sabir yaradıcılığını rus oxucularına tanımaq işi ilə də ardıcıl məşğul olmağa başlayır. Onun bütün elmi məqalələri gərgin əməyin, uzun axtarış və müşahidələrinin nəticəsində yazılmışdır. «Vaqif və Vətən», «Vidadi və Xalq» məqalələri Azərbaycan şeirinin XVIII əsr qaynaqlarına, ideya-bədii xüsusiyyətlərinin təsvirinə həsr olunmuşdur. Vaqif və Vidadinin ədəbi fəaliyyəti bütün təfərrüatı ilə nümayiş etdirilir və onların yaradıcılığında keyfiyyətlərin xalqın tarixi ilə üzvi surətdə bağlı olduğu aydınlaşdırılır.

Ədibin «Molla Nəsrəddin necə yarandı» kitabında böyük Azərbaycan yazıçısı Cəlil Məmmədquluzadənin ədəbi fəaliyyətindən, «Molla Nəsrəddin» jurnalının yaranma tarixindən, jurnalla əməkdaşlıq edənlərin işindən, mübarizəsindən bəhs edilir. «Tapıntılar» kitabında toplanmış məqalələr isə 1923-1980-cı illərin hadisələrini əhatə edir. Müəllif bu məqalələrdə Azərbaycan teatrının inkişaf tarixindən, görkəmli tənqidçilərdən M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, N.Vəzirov kimi söz ustalarından danışır, onlar haqqında qiymətli mülahizələr söyləyir.

Böyük Vətən müharibəsi illərində qələmi daha da püxtələşmiş Ə.Şərif Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunu bitirmiş, istedadlı ədəbiyyat-

şünas kimi tanınmağa başlamışdır. O, 1940-cı ilə qədər mütərəqqi ədəbi irsimizin çox real və ciddi konsepsiyalarını tədqiq etmiş, dahi dramaturqumuz M.F.Axundov haqqında ardıcıl olaraq sanballı məqalələr yazmışdır. «M.F.Axundov», «Böyük realist», «Axundovun əsərlərində qadın», «Axundov Azərbaycan dramaturgiyasının banisidir», «M.F.Axundov və A.S.Puşkin», M.F.Axundovun «Şərq poeması» və s. «Tapıntılar» kitabına daxil edilmişdir.

Onun xalqımıza ən layiqli ədəbi töhfəsi 1936-cı ilə qədər itmiş hesab edilən M.F.Axundovun «Puşkin haqqında Şərq poeması»nın əlyazmasını tapmasıdır ki, bu da 1930-cu illərin sonunda böyük əks-səda doğurmuşdur.

Ə.Şərif M.F.Axundovun ədəbi irsini rus və Azərbaycan dillərində tərtib edib nəşr etdirmiş, bu nəşrlər təkcə Bakıda deyil, Moskvada və Tiflisdə də öz ətrafına çoxlu Axundovşünaslar toplamışdır.

1940-1950-ci illərdə yazdığı «Fərhad və Şirin», «İnsan», «On ikinci gecə», «Yaşar» və sair məqalələr teatrımızın inkişaf tarixi və mədəniyyətimizdəki rolundan bəhs edir.

Ağır sınaq illərində Azərbaycan ədəbiyyatının təbliği və yayılmasında Ə.Şərifin misilsiz xidmətləri olmuşdur. Sovet dövründə ümumittifaq oxucusu C.Cabbarlı, M.S.Ordubadı, M.İbrahimov, S.Rəhimov, Ə.Məmmədخانlı, M.Cəlal, Əbüllhəsən və b. sənətkarların seçilmiş əsərləri ilə ilk dəfə onun tərcüməsində tanış olmuşlar. S.Vurğunun, S.Rüstəmin, M.Rahimin, Ə.Cəmilin, O.Sarıvəllinin əsərlərinin rus dilində tərtibi və nəşri də onun adı ilə bağlıdır. Moskva və Bakı nəşriyyatlarında yüksək tərtibi, məzmunlu müqəddiməsi, yığcam elmi şərh və qeydləri ilə seçilən kitablar Ə.Şərifin mətnşünas alim kimi səciyyələndirir.

«Ə.Şərif yaxından tanıdığı şəxsiyyətinə və yaradıcılığına pərəstiş etdiyi M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev haqqında tədqiq və təbliğini də iki istiqamətdə aparmışdır. Bir tərəfdən onların əsərlərinin rus dilinə tərcüməsi, tərtib və nəşri ilə məşğul olmuş, digər tərəfdən onların elmi tərcümeyi-halını yaratmağa, yaradıcılıq ideyalarını müəyyənləşdirməyə çalışmışdır» (T.Əhmədov «Ədəbi-bədii fikir tarixi»ndən).

Bu faydalı axtarışların nəticəsi idi ki, Ə.Şərif «Haqverdiyevin dramaturgiyası» mövzusunda namizədlik dissertasiyası yazıb, müdafiə etmişdir. C.Məmmədquluzadənin həyatı və yaradıcılığının birinci dövrü (1866-1906) mövzusunda yazıb, müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyası irihəcmli, sanballı tədqiqat əsəri «Molla Nəsrəddinin doğulması» adı altında Bakıda rusca nəşr olunmuşdur. C.Məmmədquluzadənin ilk leqal-bolşevik qəzeti «Kafkazski raboçi listok»da «Binəsiblər» və «Xeyir-dua» adlı inqilabi ruhlu məqalələrlə çıxış etməsinin aşkara çıxarılıb, sübuta yetirilməsi Ə.Şərifin gərgin axtarışlarının nəticəsi idi.

1986-cı ilin mayında o əbədi olaraq gözlərini yumdu və öz vəsiyyəti ilə doğulduğu Naxçıvan şəhərində dəfn olundu.

Ə.Şərif Vətəninə, millətini sevən, ləyaqətli insan, əsl ziyalı idi. Moskvada yaşadığı fəaliyyət göstərdiyi uzun ömür yolunda yüzlərlə Vətən övladına arxa, dayaq olmuş, onların çoxsaylı problemlərinin həllində yardımçı olmuşdur.

Nə qədər ki, Azərbaycan dövləti, Azərbaycan xalqı yaşayır, Ə.Şərif kimi ziyalılarımızın da xatirəsi əbədi olaraq yaşayacaqdır.

QEYDLƏR

1. Şərif Ə. Keçmiş günlərdən. Bakı: 1977.
2. Şərif Ə. Atam və mən. Bakı: 1977.
3. Şərif Ə. Tapıntılar. Bakı: 1987.
4. Hətəmov A. Seçilmiş əsərləri. Bakı: 2003.

АЗИЗ ШАРИФ КАК ВЫХОДЕЦ ИЗ НАХЧИВАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ СРЕДЫ

М.О.ГАСАНОВА (САРАДЖЛЫ)

РЕЗЮМЕ

В данном исследовании, с новой призмы рассматривается жизнь и научно-литературная деятельность А.Шарифа, нашедшего свою литературную карьеру в Нахчичиванской литературной среде. А.Шариф является ученым, который прославил Азербайджан на мировой арене. Исследования А.Шарифа оцениваются с высшей точки зрения.

Здесь прослеживается научный взгляд А.Шарифа на творчестве таких корифеев азербайджанской литературы как М.А.Сабира, М.Ф.Ахундова, Дж.Мамедкулузаде, А.Ахвердиева, Н.Везирова и других.

AZIZ SHARIF AS A REPRESENTATIVE OF NAKHICHEVAN LITERARY SURROUNDING

M.O.GASANOVA (SARAJLY)

SUMMARY

In the investigation the life and scientific-literature activity of A.Sharif who started his literature carrier in Nakhichevan literature surrounding is considered from a new point of view.

A.Sharif is a scientist who glorified azerbaijan on the world stage. The investigation of the scientist is estimated from the highest point of view.

The scientific view on the creativity of such coryphaeus of Azerbaijan literature as M.A.Sabir, M.F.Axundov, T.Mamedquluzadeh, Akhverdov, A.Vezirova and others is traced in the paper.